D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi
Cilt: 10, Sayı: I, 1995, ss.221-248

TÜRKİYE'DE" ATATÜRK DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKASI"

Mustafa ÖZATEŞLER (*)

ÖZET

Atatürk'ün izlediği ekonomi politikası, temel hedefleri günümüzde Dünya'da uygulanan ekonomi politikaları temel hedefleri ile uyumlu bulunan "milli ekonomi" anlayışına sahip bir politikadır. Maliye politikası, denk bütçe veya fazla veren bütçeyi amaçlamaktadır.

Atatürk'ün Para Politikası sağlam para politikasıdır, enflasyon yoktur.

Atatürk'ün sektörel politikalarına gelince tarım politikası "köylü efendimizdir" özdeyişini esas almaktadır. Sanayi politikası himayecidir. Ulaştırma politikası, önceliği demiryollarına vermiştir.

Dış Ticaret Politikası ise dengeli bir dış ticaretten yanadır. Dış borçlanma ve yabancı sermaye konularında temkinlidir. Dış borçlanma ve yabancı sermayeye karşı değildir.

Kısaca Atatürk'ün ekonomi politikası ile Türkiye, kalkınma atılımını yapmış ve dünya toplumları arasında saygın yerini almıştır.

GİRİŞ

İstiklal Savaşı sonucu, Türkiye Cumhuriyeti 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Anlaşması ile siyasi bağımsızlığını elde etmiştir. Ancak, ekonomik bağımsızlığın elde edilmesi tam olarak hemen mümkün olmamıştır.

Ekonomik bağımsızlık için nasıl bir ekonomi politikası izlenmeliydi? Üstelik, bu ekonomi politikası ülkeyi hızla kalkındırabilmeliydi.

" ( ), Atatürk'ün savaş sonrası bağımsız Yeni Türkiye Devletinde uygulanması gereken iktisat politikasının hazırlanması için bir kurul" kurduğunu ve Ziya Gökalp'in de bu kurulun başkanı olduğunu görüyoruz. (ÜLKEN, 1981, s.8) Kurulun, çalışmalarını Ankara Garında bir vagon içinde yürütmüş olduğu ve Atatürk' ün de zaman zaman bu çalışmalara katılmış bulunduğu ifade edilmektedir. Uzlaştırıcı niteliği olan Ziya GÖKALP'in başkanlığındaki bu kurulda iki egemen düşünce oluşur. 1- **Liberal görüş**, 2- **Sosyalizm**, ... Başkan Ziya GÖKALP, her iki görüşü uzlaştırarak, (...) , **"karma iktisat"** modelini **görevli özel kurulun** sonuç çalışması olarak oluşturmuştur. Bu " Karma İktisat Modeli" , daha sonra Atatürk'ün de "olur"unu almış ve uygulanmıştır. Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN, bu modele "eklektik (= seçmeci) model" adını vermektedir. Gerçekten, model, sektör- sektör seçicidir, gerçekçidir, uygulamaya yöneliktir ve üstelik sistemleri birbirine yaklaştırmaktadır. Kamu Kesimi ve Özel Kesim ekonomik kalkınmaya birlikte katılmakta, ne kamu kesimi ne de özel kesim ekonominin tümüne tek başına egemen olamamaktadır.

(*) Prof.Dr.D.E.Ü.İ.İ.B.F. İktisat Bölümü.

Geçekten, ekonomik hayata Devlet, Kamu Kesimi adıyla karışmalımıdır? karışmamalımıdır? Bu konu, "karma iktisat modelinin" değişik varyasyonlarını uygulayan ve bir laboratuvar oluşturan ülkeler sayesinde büyük ölçüde çözülmüş ve fikir düzeyinde hala bazı sektörlerde çelişkili düşünceler bulun maktadır. Ancak bu çelişkiler de uygulamada cevaplarını zaman içinde bulacaktır.

I- Ekonomi Politikası Kavramı ve Türkiye Devleti

Devletin ekonomik yaşama karışımının dayanak noktası, ülke ekonomisindeki bazı ekonomik olayların varoluş biçiminin yada doğurduğu sonuçların yahutta tüm olarak ekonomik düzenin gerçekleşmesi istenen ekonomi politikası amaç ve hedeflerine uygun bulunmadığı aşırı liberal bir ortamdır. Yani devleti yönetenler ekonominin mevcut mekanizmasını ya da gelişim yönüne karışırken ekonominin bu işleyiş ve gelişiminin ülkenin o andaki ya da gelecekteki ekonomik, sosyal ve politik çıkarlarına daha genel bir deyimle amaç olarak saptadığı ekonomik gelişmesine **uygun olmadığı inancını** taşımaktadır. Bu demektir ki "Devlet" denen kurum kendi ekonomi politikasının amaç ve hedeflerine uygun bulmadığı liberal ortamda ülke ekonomisini bırakmaktan vazgeçerek onun ekonomik gelişmesine uygun müdahalelerde bulunmaktadır. (ÖZATEŞLER, 1992, s.42) Jean Tinbergen, "Ekonomi Politikası, bazı hadeflere ulaşmak için araçların seçimini yapmaktan ibarettir." (TINBERGEN,1961, s.11) şeklinde bir tanım verirken; başka bir iktisatçı da "Ekonomi Politikası, politik yönden otonom bir toplumun kamu otoritelerince ekonomik alanda taahhüt edilen karar ve faaliyetlerin bütünüdür" (BENARD, 1969-1970, s.1) demektedir.

Bir ekonomi politikasının rasyonel olarak nitelendirilebilmesi için, bu ekonomi politikasının global olarak planlı, ayrıntılı saptanan ve inceden inceye düşünülüp hesaplanan bir amaçlar sistemine yönelmiş olması gerekmektedir. Üstelik, bu ekonomi politikası mevcut koşullarda ulaşılması mümkün olan en iyi sonuçlara ulaşmayı sağlamak durumundadır. Gerçekte ekonomi politikasında amaçları saptamanın önemi bu politikanın başarıya ulaşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Ulusal bir ekonomide amaçların saptanması genellikle ülkenin en yüksek karar organınca yapılır.

Lozan anlaşması ile siyasi bağımsızlığı dış ülkelerce tanınan Türkiye Devleti ve bu devletin kurucusu ve 1938 yılı 10 Kasımına kadar lideri, yöneticisi Mustafa Kemal ATATÜRK ile birlikte Devlet yöneticilerinin izledikleri ekonomi politikasının çeşitli alanlardaki amaçları ile sonuçları aşağıda kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

Atatürk, temelde, "karma ekonomik sistemi" uygulamış bir devlet adamıdır. Türkiye'nin ekonomik sistemi bu dönemde her sosyalist sistemden ve hem de kapitalist sistemden etkilenmiş ve senteze yönelerek " karma ekonomik sistem" olmuştur. Türkiye ekonomisi de sistemlerin etkinliğinin karşılaştığı mükemmel bir bilimsel laboratuvar olmuştur.

Atatürk ülkede ekonomik kalkınma planı yapılması görüşünü ilk kez 1 Mart 1922 de T.B.M.M. 'nin üçüncü toplanma yılını açış konuşmasında şöyle ifade etmiştir. "Bundan sonra ekonomi politikamızda tesbit etmiş olduğumuz bu temel esaslara uygun olarak hazırlanacak bir **plana** göre, Bakanlar Kurulumuzun uygulamaya geçmesini bekliyoruz" (AYSAN, 1980, s. 19).

II- Türkiye'de Ekonomi Politikası Temel Hedefleri (1923-1938)

1923-1938 yıllarında ekonomi politikası temel hedefleri XX. yüzyılın ikinci yarısında birçok ülkede de belirlenmiş olan hedeflerdir. Profesör Mustafa A. AYSAN, Atatürk' ün Söylev ve Demeçlerini tarayarak bu hedefleri şu şekilde belirlemiştir. (AYSAN, 1980, s.20)

a) Tam çalışma

b) Hızlı ve dengeli sermaye birikimi

c) Dış ödemeler dengesi

d) Dengeli gelir dağılımı

e) Enflasyonsuz hızlı kalkınma

f) Bölgelerarası dengeli kalkınma

g) Özel girişimin gelişmesi

h) Hızlı teknolojik gelişme için yabancı sermaye ile işbirliği

Atatürk döneminde, bu sayılan amaçlar Türkiye' de ciddi bir şekilde uygulanmış ve etkili sonuçlar alınmıştır.

III- 1922 - 1938 Yılları Ekonomi Politikası ve Özellikleri

Türkiye Devletinin kuruluşunda, Mustafa Kemal ve arkadaşları" Ekonominin manası", " Ekonomi Düzeni" ve "Ekonomi Devleti" gibi deyimlere özel bir önem vermişlerdir. Atatürk, <u>milli ekonomi</u> ile Türk Milletinin hayatı ve yükselmesinin doğrudan doğruya birbirine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Yine, o, eğer Türklerin tarihi incelenirse, Yükselme ve Çöküş nedenlerinin bir ekonomi sorunundan başka bir şey olmadığının anlaşılacağını söylemektedir. Başbakan ve Atatürk'ün yakın arkadaşı İsmet İNÖNÜ' de 1 Mart 1928 de şöyle demektedir: "Ekonomi Devleti, Devlet Ekonomiyi tamamlar. İkisi birbirini tamamlamaktadır. Bizim nihai amacımız Ekonomi Devleti Yönetimini süratlice kurmak için çözümler, araçlar araştırmaktır."

Yine, 1 Mart 1922' de Büyük Millet Meclisi **ekonomi politikasının belli başlı özelliklerini** belirlemiştir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

1- Rekabet sebebiyle Avrupaya kıyasla gecikmiş olan sanayii canlandırmak ve modern ulaşım araçlarına sahip olmak

2- Ormanlarımızı düzenlemek ve mümkün olduğunca onları işletmek.

3- İktidarımızın elverdiği ölçüde doğrudan doğruya kamu yararını ilgilendiren iktisadi müessese ve teşebbüsleri devletleştirmek

4- Madenlerimizi işletmek ve bu alanda çalışmak isteyen kapitali korumak.

5- Sanayilerin her tür korumasını ele almak, (özellikle tarımsal sanayii ve ondan sonra diğer sanayileri)

6- Devletin mali bağımsızlığını sağlamak için öncelikle ekonomik yapıya uygun olarak bütçeyi düzenlemek (ÖZATEŞLER, 1977, S. 185-186).

Burada şimdi en dikkat çekici nokta, üçüncü maddede **"devletleştirmek"** ibaresinin kullanılmasıdır. " Devletleştirme", daha sonra, ekonomi politikasında önem kazanmıştır. Bu dönemde yalnızca, sermayesi yabancılara ait olan bazı ekonomik müessese ve teşebbüslerin devletleştirildiği görülmektedir. 1930 yılından sonra "Devletçilik" ilkesi ekonomi politikasında daha fazla egemen olmuştur.

VI- Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat - 4 Mart 1923)

1923 Yılında İzmir'de 1135 delege ile toplanan Türkiye İktisat Kongresi'n de Atatürk' ün konuşmasının ekonomi ve ekonomi politikası ile ilgili kısımlarını aşağıya alıyorum.

"İstiklal-i tam için şu düstur var: Hakimiyet-i Milliye, hakimiyet-i iktisadiye ile tarsin edilmelidir. Bu kadar mukaddes, azametli hedefler kağıt üzerindeki düsturlarla, arzu ve hırslarla husul bulamaz. Bunların tahakkuk-u tâmını temin için yegane kuvvet, en kuvvetli temel iktisadiyattır. Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferlerle tetviç edilemezse semere-i netice payidar olamaz. En kuvvetli ve parlak zaferlerimizi de tetviç eden semarat-i nafiayı temin için hakimiyet-i iktisadiyemizin temin ve tarsini lazımdır" (ÖKÇÜN,1971, s.251).

"(. . .) Bu vatan evlat ve ahfadımız için cennet yapılmağa layıktır.Bu, faaliyet-i iktisadiye ile kabildir" (ÖKÇÜN, 1971, s.252).

"Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki ecnebi sermayesine hasımız. Hayır, bizim memleketimiz vasidir. Çok sây ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazımgelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ecnebi sermayesi bizim sâyimize inzimam etsin ve bizim ile onlar için faydalı neticeler versin" (ÖKÇÜN, 1971, s.253)

"(. . .) Fakat muvaffak olmak için çok çalışmak lazım olduğunu bilmeliyiz. İktisadiyat, iktisadiyat diyoruz. Fakat arkadaşlar, iktisadiyat demek herşey demektir" (ÖKÇÜN, 1971, s.254).

"(. . .) Arkadaşlar, bence yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır" (ÖKÇÜN, 1971, s.255).

Aynı kongrede iktisat vekili Mahmut Esat Bey'de konuşmasında şu cümleleri kullanmaktadır:

"Ben Hakimiyet-i Milliye'yi, milli hakimiyet-i iktisadiye olarak anlarım. Böyle olmazsa hakimiyeti milliye bir **"serap"**olur (ÖKÇÜN, 1971, s.259).

"Yeni Türkiye iktisadiyatı mevcut iktisat sistem ve siyasetlerinin hiçbirinin aynı olamaz. Memleketimiz, iktisadi mana ve ihtiyacına, iktisat tarihimizin ruhyatına muvafık başlı başına bir iktisat siyaseti takip eylemek mecburiyetindedir. Biz iktisat meslekleri tarihinde mevcut mekteplerden hiçbirrine mensup değiliz. Ne (bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar) mektebine ne de sosyalist, komünist, etatist veya himaye mekteplerinden değiliz. Bizim de, yeni Türkiye'nin yeni iktisadi manasına göre yeni bir iktisat mektebimiz vardır. Buna ben (Yeni Türkiye İktisat Mektebi) diyorum. Yukarıda zikrettiğim mekteplerden hiçbirine mensup olmamakla beraber memleketimizin ihtiyacına göre bunlardan istifade etmeyi de ihmal eylemeyeceğiz. Yeni Türkiye muhtelit bir iktisat sistem takip etmelidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüsü şahsi tarafından deruhte edilmelidir. Mesela büyük kredi müessesatını, sanayi teşebbüsatını ilah.....Devlet idare edecektir. Çünkü memleketimizin iktisadi vaziyeti bunu istilzam ediyor.

Hülasa bazı hususta iktisadiyatımız **devletleştirme** usulünü takip edecek, bazı hususatta iktisadi teşebbüslerini şahsi teşebbüslere terk edecektir. İktisat siyasetimizde ve mesela gümrüklerde mutlaka himayeci olamayız" (ÖKÇÜN, 1971, s.263).

"Türk hakimiyet-i milliyesi, ancak ve ancak Türkiye hakimiyet-i iktisadiyesine istinadla payidar olabilir" (ÖKÇÜN, 1971, s. 264).

V- Çeşitli Alanlarda Ekonomi Politikası Uygulamaları

Bu çalışmada 1923 - 1938 Atatürk döneminde Türkiye Cumhuriyeti ekonomi politikası uygulamalarının çeşitli alanlardaki durumları aşağıda kısaca ele alınacaktır.

A. Atatürk Dönemi Maliye Politikası

Atatürk'ün maliye politikasının temel amacı, devlet bütçesi dengesinin sağlanmasıdır. Hatta, devlet bütçelerinin bütçe fazlaları vermesinin sağlanması amaçlanmıştır. Böylece bu fazlalıkların yatırımlara tahsis edilmesi düşünülmüştür.

Atatürk'ün maliye politikasında devlet bütçesinin açık vermesi kesinlikle yasaktır. Bütçeler, yıl başlarında denk olarak hazırlanmalı, kesin hesaplarda denk olarak kapatılmalıdır. Yıl içinde ek ödeneklerle bütçe denkliğinin bozulmasına izin verilmemelidir. Denklikten anlaşılan devletin normal gelirleri (vergi gelirleri ve vergi dışı normal gelirler) ile normal harcamaları arasında denkliğin sağlanmasıdır. İç ve dış borçlanmadan sağlanan devlet gelirleri ile bütçe denkliğinin sağlanması kabul edilemez (Atütürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s. 1009).

"Atatürk'ün bütçe dengesi üzerinde bu ölçülere varan titizlikle durmasının temel nedeni, Devlet Hazinesinin yurt içinde ve yurt dışında güçlü ve güvenilir olmasının zorunlu görmesidir. O'na göre, ekonomik bağımsızlığı kazanmanın başka yolu yoktu." (Atütürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s. 1009).

Bu anlayışla 1924 - 1934 arasındaki 11 bütçenin kesin hesabının 8'i fazla vermiş, sadece 2'i açıkla (Aşar vergisinin kaldırıldığı 1925 yılı ile dünya ekonomik krizi etkisi ile 1931 yılı) kapanmıştır. 1933 yılı Bütçe ve Kesin Hesapları da denk olmuştur.

Atatürk 'ün maliye politikası, Devlet Hazinesinin yurt içinde ve yurt dışında güçlü olması temel amacını gütmüştür. Yine, Atatürk döneminde, ekonomi ve özellikle üretim üzerindeki etkileri olumsuz olan hemen bütün vergi, resim ve harçlar kaldırılmıştır.

Atatürk Dönemi Bütçelerini ve kesin hesap sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

TABLO 1: 1923-1938 Dönemi Bütçeleri ve Kesin Hesap Sonuçları
(Milyon TL)

28-29 Şubatta Sonbulan Yıl	BÜTÇE ÖDENEKLERİ Gelir	Gider	Fazla(+) Açık(-)	KESİN HESAPLAR Gelir	Gider	Fazla(+) Açık(-)
1923(1)	-	-	-	-	-	-
1924	129	140	-11	138	132	6
1925(2)	191	184	7	171	202	-31
1926	190	190	-	180	172	8
1927	195	194	1	204	199	5
1928	207	207	-	222	201	21
1929	221	220	1	224	213	11
1930	223	223	-	217	210	7
1931	187	187	-	186	208	-22
1932	169	169	-	214	212	2
1933	170	170	-	174	174	-
1934	184	184	-	207	202	5
1935	195	195	-	201(3)	-	-
1936	213	213	-	242(3)	-	-
1937	231	231	-	263(3)	-	-
1938	250	250	-	257(3)	-	-

1- Cumhuriyetin ilk düzenli bütçe kanunu 1924 mali yılı için o yılın şubat' ında çıkarılmıştır.
2- 1925 yılı bütçe gelirleri için kaynaklar farklı rakamlar vermektedir.
3- Haldun DERİN "Türkiye'de Devletçilik" İstanbul.1940 sayfa181'den

KAYNAK: Mustafa A.Aysan, **"Atatürk'ün Ekonomi Politikası"**,İst.1980.

Kesin hesaplara dikkat edilirse, çoğu fazla ile kapanmıştır. 1925 yılındaki açık, gelirlerin %20' den fazlasını daha önceleri sağlayan aşar vergisinin kaldırılması ve 1925 mali yılı içinde alınan ek vergi önlemlerinin sonuçlarının yetersizliğinden kaynaklanmıştır. 1931 yılındaki açık ise dünya bunalımının etkisiyle pazarların alt-üst olmasının sonucudur (EDİS, 1986, s. 124). Devletin kesin hesap sonuçları **denk bütçe politikasının** uygulandığını kanıtlamaktadır.

Atatürk özetle tam bağımsızlığın yolunun mali bağımsızlıktan geçtiğine inanmaktadir. Devlet örgütünü dışarıya başvurmadan ülkenin gelir kaynaklarıyla yaşatmak temel ilke olmuştur. Yine en yüksek düzeyde tasarruf milli bir

ilke olmalıdır. Ona göre mali yöntemde halka baskı yapmadan, zarar vermeden olabildiğince gelir sağlamak ve yabancı ülkelerin yardımına gerek duymamak ilkesine dayanmalıdır (DURU, TURAN, ÖNGEOĞLU, 1982, s. 411).

B. Atatürk Dönemi Para Politikası

Atatürk'ün para politikası alanındaki temel ilkesi, sağlam, güvenilir bir para politikası izlemek olmuştur. "Atatürk'ün para politikasının temel amacı devlet harcamaları ile kaynaklar arasında sürekli bir dengenin korunması suretiyle enflasyonun önlenmesidir" (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s. 1010).

Atatürk, 1919'da Osmanlı İmparotorluğundan 158.748.563 TL. kağıt para devralmış, 1938 yılında kağıt para miktarı ancak 194 milyon TL.'ye yükselmiştir. Yani, yaklaşık 20 yılda %20 para hacmi artışı olmuştur. Oysa, 20 yıldaki iktisadi büyüme yani piyasanın mal artışı %20 den daha fazladır. Çünkü, yıllık ortalama reel büyüme hizi bu dönemde yaklaşık %4-6'dır. Buna karşılık para hacmi yıllık yaklaşık %1 oraninda artmıştır. Aslında böyle bir para politikası deflasyonist bir para politikasını belirtmektedir.

Atatürk döneminde tedavüldeki banknotların gelişimi aşağıda verilmiştir.

TABLO 2: Atatürk Dönemindeki Tedavüldeki Banknotlar

Yıllar	Tedavüldeki Banknotlar (milyon TL.)	Yıllar	Tedavüldeki Banknotlar (milyon TL.)
1919	158	1931	159
1924	161	1932	164
1925	165	1933	161
1926	153	1934	165
1927	153	1935	170
1928	153	1936	179
1929	159	1937	169
1930	159	1938	194

KAYNAK: Mustafa A.AYSAN, age, 1980, s.94

Dikkat edilirse tedavüldeki banknotlar büyük ölçüde 1938 yılında artmıştır. Hatta toplam artış olan %23'lük artışın büyük bir kısmı (yaklaşık toplam artışın % 15'lik kısmı) 1938 yılının son yarısında ortaya çıkmıştır. Bu zaman dönemi de Atatürk'ün ağır hasta olduğu dönemdir.

Atatürk, Türkiye para piyasasının ülke vatandaşlarının yönetiminde ve elinde olmasını arzulamıştır. Bunun için de 1930 da Alman Merkez Bankası

Başkanı mali sihirbaz Dr. Hjalmar Schacht ve yardımcısı Karl Müller'in olumsuz görüşlerine rağmen Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasını kurmuştur.

Türkiye'de bankacılık faaliyetlerinin gelişmesine daha 1924 yılında Türkiye İş Bankasını kurdurtarak Atatürk milli bankacılık için de önderlik etmiştir. Amaç halkın tasarruflarının arttırılması ve milletin istekleri doğrultusunda kullanılmasıdır.

PARANIN DIŞ DEĞERİ

Atatürk'e göre, paranın iç değeri ile dış değeri arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadir. Gerçekten de enflasyon- devalüasyon ve deflasyon-revalüasyon kavramları biri diğeri ile ilişkilidir. Düyun-u Umumiye taksitlerinin yükü ve Lozan Antlaşmasının 1929'a kadar gümrükleri sınırlayan hükümleri Türk Lirasının dış değerini 1929'a kadar düşünmüştür. 1929 yılında "milli para buhranı" ortaya çıkmış ve değer düşüşü hızlanmıştır. 1930 lu yıllarda alınan önlemlerle Türk Lirası yeniden eski değerine kavuşmuştur. Şöyle ki, 1921 yılında ortalama bir ingiliz Sterlini 605 kuruş iken, 1924 yılında 836 kuruş; 1929'da 1032 kuruş olmuş ve 1938 yılında yeniden 616 kuruş civarında değer bulmuştur. Yani, Türk Lirası eski değerini kazanmıştır.

Atatürk döneminde Türk Lirasının İngiliz Sterlini karşısındaki değeri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

TABLO 3: Türk Lirasının İngiliz Sterlinine göre değeri
(1919-1938)

Yıllar	1 Sterlinin Eşdeğeri(kuruş)	Yıllar	1 Sterlinin Eşdeğeri(kuruş)
1919	381	1929	1009
1920	443	1930	1032
1921	605	1931	965
1922	729	1932	741
1923	763	1933	702
1924	836	1934	636
1925	892	1935	616
1926	928	1936	624
1927	945	1937	624
1928	956	1938	616

KAYNAK: Mustafa A. Aysan " 100. Doğum Yıldönümünde ATATÜRK'ÜN EKONOMİ POLİTİKASI, İSTANBUL1980, S. 96 içinde zikredilen kaynaklar:
1) Haldun DERİN, "Türkiye'de Devletçilik" İst.1940,s. 151
2) İstatistik Yıllığı 1937 - 1938, Cilt 10

1923 Yılında Türkiye'de 13'ü yabancı , 18'i milli banka olmak üzere toplam 31 banka bulunmaktaydı. Bu 18 milli bankanın da 14'ü yerel bölgesel banka niteliğindeydi (EDİS,1986, s. 35). 1923-1930 döneminde 6 yabancı banka ile 26 yerli sermayeli banka kurulmuştur. Bunlardan en önemlileri Türkiye İş Bankası T.A.Ş., Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası (1925) ve günümüzdeki Emlak ve Kredi Bankası (Emlakbank)' nın ilk şekli Emlak ve Eytam Bankası gibi bankalar kurulmuştur

1930 - 1938 döneminde de T.C. Merkez Bankası , Sümerbank, Etibank, Belediyeler Bankası (1933) (= İller Bankası 1945), Denizbank ve Halk Bankası kurulmuştur.

Türk Bankacılığını millileştirme düşüncesinin ve uygulamasının sonucu; 1920 Yılında toplam mevduat 1.7 milyon TL. iken, 1924 Yılında 5.7 milyon 1937 yılında ise 96.8 milyon TL. olmuştur. Toplam mevduattaki milli bankaların payı 1920 yılında %32, yabancı bankaların payı % 68 iken, 1937 yılında milli bankaların payı %81, yabancı bankaların payı %19 olmuştur.(AYSAN s.98) Toplam kredilerdeki paylar ise şöyledir: 1924 Yılında yabancı bankaların payı %53, özel türk bankaları %5 ve devlet bankaları %42 iken; 1935-1938 döneminde yabancı bankaların toplam kredilerdeki payı % 25 e düşmüş, özel Türk bankaları % 26 ya çıkmış ve devlet bankalarının toplam kredilerdeki payı da %49 a yükselmiştir (EDİS, 1982, s.43).

C. Atatürk Döneminde Sektörel Politikalar

Bu kısımda, ekonominin ana sektörleri sayılan tarım sektörü , sanayi sektörü ve ulaştırma (altyapı) sektörü alanında izlenen ekonomi politikaları üzerinde durulacaktır.

1-1923-1938 Dönemi Tarım Politikası

1920'li yıllarda Tarım Sektörü ve köylü nüfus ekonomide büyük bir öneme sahipti.1927 Yılında yapılan ilk nüfus sayımında işgücünün %81.6'sı tarım sektöründe çalışmaktaydı. 1935 yılında da bu oran %81.8 olarak bulunmuştur (EDİS, 1982, s.26). Tarım sektörü 1968 yılı fiyatlarıyla G.S.M.H. içinde 1923 yılında %42.8; 1935'te %40.6; 1940'da ise %44.5'luk bir paya sahiptir (EDİS,1982, s.23). 1924 yılında tarım sektörünün ihracattaki payı %70.8 gibi yüksek bir orandır (EDİS, 1982, s.24). Yine 1924 yılında ülkede 220 adet traktör mevcuttur. Bu sayı 1925'te 750, 1936'da 961, 1939'da 1039 adet olmuştur.

Tarım kesimi vergi yükü oldukça ağırdı. "Aşar" denen o a bir vergisi daha yüksek oranlarda uygulanmaktaydı.

Atatürk tarım kesimi ve köylü nüfus ile ilgili şunları söylemektedir:

"Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun cevabını derhal birlikte verelim. Türkiye'nin asıl sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür.O halde, herkesten daha çok refah, mutluluk ve servete hak kazanan ve layık olan da köylüdür. Bu nedenle,Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin izleyeceği yol, bu temel amacın sağlanması yönünde olmalıdır.

Diyebilirim ki, bugünkü felaket ve sefaletin tek nedeni, bu gerçeği bilmememizdir. Gerçekten, yediyüz yıldan bu yana dünyanın çeşitli yerlerine aktararak, kanlarını akıttığımız; kemiklerinin değişik topraklarda bıraktığımız; yediyüz yıldan beri emeklerini ellerinden alarak boş yere sarfetttiğimiz ve buna karşılık devamlı hakaret ederek küçük gördüğümüz; fedakarca ve karşılıksız olarak verdiklerini, nankörce ve küstah bir zorbalıkla karşıladığımız; kendisini uşak durumuna düşürmek istediğimiz bu gerçek mal sahibi önünde, bugün büyük bir utanç ve saygıyla, gerçek yerimizin ne olduğunu bilerek esas duruşumuzu alalım." (Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s. 973).

Yine aynı nutkunda şöyle demektedir: "Milletimiz çiftçidir. Milletin çiftçilikteki emeğini çağdaş iktisadi önlemlerle en yüksek düzeye çıkarmalıyız. Köylünün çalışması sonunda elde edeceği emek karşılığını, onun kendi çıkarına olmak üzere yükseltmek, ekonomi politikamızın temel ruhudur. Bu nedenle bir yandan çiftçinin çalışmasını geliştirecek, daha yararlı duruma getirecek bilgiyi vermek, onun teknik araçları kullanmasını sağlayarak makinanın yaygınlaşmasına çalışırken; diğer yandan,onun emeğinin sonuçlarından yüksek düzeyde yararlanması için gerekli ekonomik önlemlerin alınması zorunludur.Şimdiye kadar mevcut olan yolsuzluk, çağdaş teknik araçlarının olmayışı, pazarlama şeklinin çiftçiden yana bulunmaması ve hükümetin çıkardığı yasalarla çiftçiyi koruyamaması gibi engellerin tümüyle ortadan kaldırılması zorunluluğu vardır" (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s. 973).

"Efendiler;

Kılınç kullanan kol yorulur; fakat saban kullanan kol hergün daha çok kuvvetlenir ve hergün daha çok sahip olur" (ÖKÇÜN. s. 247).

Aynı şekilde (14.8.1339-24.10.1339) 1923 yılında Fethi Bey hükümetinin programında da tarım için şu ifadeleri okumaktayız. " Memleketimizin en mühim şube-i iktisadiyesinin ziraat olduğu bedihi bir keyfiyettir. Ziraatin himaye ve inkişafını temin için bir Himaye-i Ziraat Kanunu (Şimdiki Ortak Pazar uygulamaları telafi edici vergi vb. uygulamalar) teklif olunacak ve sanayii ziraiyenin inkişafı için ihtisas ziraat mektepleri aç 'acaktır (KIRBAŞLI, 1973, Ankara, s. 74).

Yine, 1 Kasım 1937'de T. B. M. M. açış konuşmasında Atatürk, "Ulusal ekonominin dayanağı tarımdadır. Bunun içindir ki, tarımda kalkınmaya büyük önem vermekteyiz.

Tarım politikası içinde, her tarım bölgesinde pratik tarım merkezleri kurmak ve örnek çiftlikleri gerçekleştirmek amaçlanmıştır.

"Milli ekonominin temeli ziraattir" sözünden hareket eden Celal Bayar hükümeti programında 8 Kasım 1937'de bu alanda Atatürk'ün direktiflerini dört ana grupta toplamaktadır (KIRBAŞLI, s. 91).

- Topraksız çiftçi bırakmamak

- İş vasıtalarını arttırmak, iyileştirmek ve korumak

- Ziraat bölgelerine göre hususi tedbirler almak

- Çok iyi ve çok ucuz istihsal temin etmek"

Atatürk'ün sözlerine ve hükümet programlarındaki ifadelere bakarsak, tarım sektörune büyük önem verilmiştir. Sonuç olarak tarım sektöründe 1925 yılında toprak dağıtılmıştır. Kamu harcamaları bu sektörde arttırılmıştır. 1927 yılında tarımsal yatırımlar 1 milyon TL. iken 1939'da 45 milyon TL.'ya yükselmiştir. Traktör sayısı 1924'de 220 iken 1930'da 2000'e yükselmiştir. Daha sonra, dünya krizinin etkileri sonucu traktör sayısı 1939'da 1039'da düşmüştür. Ziraat Bankası kredileri 1923 yılında yaklaşık 8 milyon TL, 1924'te 17 milyon TL. iken, 1937'de 41. 5 milyon Tl. ve 1938'de de 40. 6 milyon TL,. olmuştur.

1929 Yılı sonunda zirai kooperatifler kurulmaya başlanmış ve zirai kooperatiflerin sayısı 1930'da 191 iken, 1937'de 663'e ulaşmıştır.

Bu dönemde ayrıca, "Tecrübe istasyonları, Tohum Islah Enstitüleri Numune Çiftlikleri ve fidanlıklar" kurulmuştur. 1935'te Tarım Satış Kooperatifleri hakkında kanun çıkarılarak tarım ürünleri için taban fiyatı ve destekleme alımları yapılmaya başlanmıştır. 1938 Yılında da Toprak Mahsülleri Ofisi kurulmuştur.

Doğrudan ve dolaylı devlet müdahaleleri ile uygulanan tarım politikası etkisiyle; 1925-1929 yılları arasında 2013 milyon TL. olan tarım sektörü katma değeri, 1930-1934 yılları arasında 2530 milyon TL. olmuş; 1935-1939 yılları arasında ise 3512 milyon TL.'ya yükselmiştir.

2) 1923 - 1938 Dönemi Sanayi Politikası

Atatürk dönemi sanayi politikası, iki alt döneme ayrılabilir. 1923-1930 yılları **"özel sektörcü sanayileşme politikası"** diye nitelendirilebilirken, 1930-1938 yılları ise **"devletçi sanayileşme politikası"** adıyla anılabilir. Hangi sanayi politikası olursa olsun, ortak temel özellik ülkenin **"ithal ikameci sanayileşme stratejisi"** dir.

Atatürk Türkiye için sanayileşmeyi gerekli görmektedir. Ona göre, "Sanayileşmek, en büyük ulusal davalarımız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için iktisadi elemanları ülkemizde mevcut olan büyük, küçük her çeşit sanayii kuracağız ve işleteceğiz. En başta vatan savunması olmak üzere ürünlerimizi dağerlendirmek ve en kısa yoldan, en ileri ve gönençli Türkiye ülküsüne ulaşabilmek için bu zorunluluktur" (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s.973).

Bu dönemde "Üç Beyaz" ve Üç Siyah" gibi iktisadi sloganlar benimsenmiştir. Üç beyaz: un şeker ve pamuklu dokumadır. Üç siyah ise kömür, demir ve petrol ürünleridir. Bu sloganların hayata geçirilmiş olması sonucu Türkiye' de bu malların üretimi arttırılmıştır.

Sanayii desteklemek için 1924'de İş Bankası, 1925'te de Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bu dönemde Büyük Millet Meclisi'ndeki eğilim işletmeleri yönetmek değil, onları anonim şirket şeklinde kurup, hisselerin özel kişilere satmak amacını gösteriyordu.

28 Mayıs 1927'de Parlemento "Teşvik-i Sanayi Konununu" kabul etmiştir. Bu kanun 1913'de kabul edilen Sanayii Teşvik Kanununun zamanın şartlarına uydurulması ile ortaya çıkmıştır. Böylece, 15 yıl boyunca, özel sektöre birçok avantajlar kanunla sağlanmıştır. Bu kanunla, özel girişimlere arsa verilmesi, birçok vergilerden muafiyet sağlanması, ham madde ve yardımcı maddelerin gümrüksüz ithali, yurtiçi denizyolu ve demiryolunda büyük indirim yapılması, sınai kuruluşlara prim verilmesi, sınai kuruluşlar için gerekli tuz, ispirto ve patlayıcı maddelerde indirim yapılması, yurtiçi üretim kullanma zorunluluğu gibi imkanlar getirilmiştir (TAYANÇ, 1973, s. 58-59).

1927 Yılında Trakya'da Alpullu Şeker Fabrikası ile Uşak Şeker Fabrikası kurulmuştur. Ülkede 1925 yılından itibaren şeker sanayii teşvik edilmiştir.

1927 Yılında sanayi sayımı yapılmıştır. Çeşitli nedenlerle ve özellikle de Lozan Antlaşmasına göre gümrüklerin serbestliği nedeniyle ülke sanayi yeterince korunamamış ve sanayi istenen düzeye ulaşamamıştır.

1930-1933 Yıllarında Dünya Ekonomik Krizi Türkiye Ekonomisini de etkilemiştir.

1930 Yılında "Mutedil Devletçilik" ifadesiyle hayata geçirilen devleti ekonomik hayata doğrudan katılımı fikri Birinci Beş Yıllık Sanayi Planıda uygulamaya konulmuş, ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı da daha sonra yapılmıştır.

11 Temmuz 1933 tarihinde Birinci Beş Yılık Sanayi Planının (1934-1938) projelerini uygulamak üzere "SÜMERBANK" teşebbüsü kurulmuştur.

a) Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938)

1933 Yılında ülkenin sanayileşmesini hızlandırmak için Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kabul edilmiştir. Bu planın amaçları şöyle ifade edilmektedir.

-Yerel ya da bölgesel tarımsal ürertime ve doğal kaynaklara dayalı sınai üretim birimleri kurulması

- Özellikle ithalat konusu olan tüketim mallarının yerli üretimine öncelik verilmesi

- Sanayi kuruluşlarının yerlerinin hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın olması

Amaçlara dikkat edilirse, "ithal ikameci bir sanayileşme politikası" nın plana yansıdığı derhal görülmektedir.

Planda kurulması istenen sanayiler beş ana grupta toplanıyordu.

- Dokuma Sanayi (pamuk, kendir, yün)

- Maden Sanayi (demir, sömikok kömürü, kömür müştakları, bakır, kükürt)

- Selüloz Sanayii (selüloz, kağıt ve karton, sun' i ipek)

- Seramik Sanayi (şişe, cam, porselen)

- Kimya Sanayii (zaçyağı, klor, sudkostik, süper fosfat)

Bu sanayi projelerinin toplam finansmanı flanda 43.953.000 TL. dır. Bunun 41.553.000 TL'sı bizzat devlet ve yabancı sermaye ile geri kalan 2.400.000 TL lık finansmanı da Türkiye İş Bankası A.Ş. tarafından sağlanacaktı. Bu sanayi dallarının çoğu ithal ikameci sanayi dallarıydı ve gelecekte ihracata yönelebilecek ve dış rekabete dayanılabilecek dallardı.

Birkaç yıl sonra, ümit verici sonuçlar alındı. Plan projeleri, büyük kısmı plan süresinde, kalan kısmı da daha sonra olmak üzere gerçekleştirildi. Böylece devlet girişimleriyle ülkedeki yatırım yetersizliğini tamamlamaya çalışan iktisat politikasıyla ülkeye birçok üretim teşebbüsleri kazandırılmıştır.

b) İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1937/1938-1941/1942)

Birinci Sanayi Plani projelerinin önemli bir kısmının gerçekleştirilmesi ve 1936 yılı başlarında Endüstri Kongresinin düzenlenmesi sonucu 1936 yılı içinde İkinci Sanayi Planı hazırlanmıştır.

112 Milyon TL. Ilk yatırımla yüz dolayında fabrika kurulması İkinci Sanayi Planı ile öngörülmüştür.Planın başlıca faaliyet dalları şunlardır:

- Madencilik
- Kömür
- Elektrik Santralları
- Yakıt Sanayi ve Ticaret
- Toprak Sanayi
- Gıda Sanayii
- Kimya Sanayii
- Makina Sanayii
- Deniz Ulaşımı

İkinci Sanayi Planı kapsam bakımından Birinci Sanayi Planından farklı olmuştur. İkinci Sanayi Planı daha ziyade ara malları, yatırım malları faaliyet dallarına ve altyapı çalışmalarına önem vermiştir.

Ancak, Atatürk'ün ölümü ve daha sonra İkinci Dünya Savaşının başlaması İkinci Sanayi Planının gerçekleştirilmesine imkan bırakmamıştır. Yine de İkinci Sanayi Planı temel iktisadi işletmesi ETİBANK kurulmuş ve İkinci Dünya savaşı sonrasındaki yıllarda birçok proje ETİBANK tarafından gerçekleştirilmiştir.

3) 1923-1938 Dönemi Ulaştırma Politikası

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda içbütünlügü sağlayacak ve pazarları birbirine bağlayacak ulaşım ağı yeterli düzeyde bulunmamaktaydı. Türkiye Devleti, ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla ulaştırma imkanlarının arttırılması için çalışmıştır. Özellikle de demiryolu ulaşımı üzerinde durulmuştur. Bu dönemde, ulaştırma politikası, adeta demiryolu politikasıyla özdeşleştirilmiştir.

Atatürk ulaştırma konusunda şunları söylemiştir:

"Ekonominin gelişmesinde en başta gerekli olan yollar, demiryolları, limanlar, kara ve deniz ulaşım araçları, ulusal varlığın maddi ve siyasi kan damarlarıdır. Gönenç ve güç araçlarıdır." (ÜLKEN, age, s.19)

O, yine, ulaştırma alanına tam bir öncelik tanır. "Demiryolu ve karayolu gereksinmesi, kendisini, ülkenin bütün gereksinmelerinin o kadar başında duyurmaktadır ki, hiçbir hayal ve varsayım peşinde aldanmadan, ülkenin bütün özkaynakları ve evlatlarının gücü ile işe devam etmek kesin olarak gereklidir. Ülke çocuklarının ortak düşüncesinin de böyle olduğunu şahsen ve yakından

öğrenmiş bulunuyorum. Ulusumuzun uygarlık yolunda ilerlemesi için, devletin bütün işbölümlerinde almış olduğumuz maddi, manevi bütün önlemler ancak demiryolu ve karayolları çalışmalarının verimli sonuçları ile gerçekleşebilir.

Uygarlığın bugünkü araçlarını, hatta bugünkü düşünce yapısını yayabilmek, demiryolu olmaksızın düşünülemez. Demiryolu, gönenç ve kalkınma yoludur. Bütün işlerimizin hepsinin üstünde amacımız duraksamasız her türlü önlem ve tutumluluğa uyarak elde edilecek sonuçla, ulaştırmayı güçlendirmek olmalıdır" (ÜLKEN, age, s.19).

Böylece demiryollarına büyük önem verildiğini Atatürk'ün kendi ifadelerinden anlamaktayız. Gerçekten, daha sonra demiryolları yapımı ve demiryollarının devletleştirilmesi için büyük çabalar görülmektedir.

"1920'lerde ki devlet yatırımlarında demiryolu yapımına öncelik tanındı. Osmanlı döneminde halkın bağışlarıyla finanse edilen Hicaz demiryolu hariç, demiryollarının yapımı ve işletilmesi imtiyazlı yabancı şirketlere verilmiş ve bu şirketlere yatırdıkları sermayeye karşılık Devletçe faiz ve km. garantisi sağlanmıştır. Bu demiryollarının bugünkü sınırlarımız içinde kalan uzunluğu 4137 km. idi" (ZARAKOĞLU, 1981, s.13).

"Cumhuriyet Hükümeti imtiyazlı yabancı şirketlere karşı idi. Bir yandan imtiyazlı yabancı şirketler elindeki demiryolu işletmeleri geri satın alınarak devletleştirilirken; öte yandan yeni demiryolu yapımına girişildi. İlk ağızda Ankara-Kayseri demiryolu inşa edilerek, Mayıs 1927'de işletmeye açıldı" (ZARAKOĞLU,1981, s.14). Daha sonra, birçok demiryolu hattı yapılmış ve Türkiye'deki demiryolu uzunluğu büyük ölçüde arttırılmıştır. 1950 Yılına kadar yaklaşık 8.000 km. lik demiryolumuz olmuştur.

30 Ağustos 1930 günü, İsmet İNÖNÜ, Sivas demiryolunu açış konuşmasında, demiryollarına verilen öncelik ve önemin sebebini açıklamıştır. İsmet İNÖNÜ'ye göre, "yaptığımız şimendiferler milli vahdet, milli müdafaa, milli istikrar zaruretinin gün tehirini kabul etmeyen icabıdırlar. ... Hatlarımız aynı zamanda iktisadidir ve bu memleketin iktisadiyatına ve maişetine hizmet etmişlerdir" (EDİS, a.g.e., s.117).

Cumhuriyet kurulduğunda demiryollarının %50'den fazlası yabancı şirketlere aitti ve bu şirketler tarafından işletiliyordu. Başlangıçta yabancılara ait demiryolları 2353 km. idi. 1935 Yılında yabancı şirketlere kalan demiryolları 815 km'ye, 1940 yılında da 434 km'ye düşmüştür. Toplam demiryolu uzunluğu 1935 yılında 6639 km'ye 1940 yılında da 7381 km'ye ulaşmıştır.

Yeni demiryolları yapımında üç ilke ele alınmıştır (EDİS, age, s.118).

1. Yapılan demiryollarının ülkenin demiryolu bulunmayan doğu kesimini

"anahatlar" ile orta Anadolu'ya ve batıya bağlamak için yapılması

2. Birbirlerinden ayrı olarak ayrı ayrı şirketler tarafından yapılmış demiryollarını **ağ haline** dönüştürmek.

3. Orta Anadolu'da gelişen demiryolu ağının limanlara bağlanması için yeni hatların yapılması

Demiryollarının işletilmesi hakkı da zamanla çeşitli isimler alan "Devlet Demiryolları" işletmesine verilmiştir.

Bu dönemde karayollarında da gelişmeler olmakla beraber bu gelişme demiryollarındaki nitel gelişme kadar olamamıştır. Yalnızca sayısal bir uzunluk artışı söz konusudur. 1923 Yılında 18335 km. uzunluğunda olan karayolları 1938 km. yılında 40235 km. olmuştur (D.İ.E., 1973, s.412).

1923 Yılında Lozan Antlaşması ile, Türkiye, Türk karasularında vapur işletme (=kabotaj) hakkını elde etmiştir.

Deniz taşımacılığında 1923 yılında "Osmanlı Seyri Sefain İdaresi", "Türkiye Seyri Sefain İdaresi" adını almış ve deniz ulaşım hakkı büyük ölçüde bu kuruma verilmiştir. Daha sonraları 1937 yılında 3295 sayılı yasayla sermayesinin tamamı devlete ait olmak üzere **"Denizbank"** kurulmuştur.

1923 Yılında kamu ve özel sektörün toplam 95866 grostonluk 306 gemisi varken, bu sayı 1935 yılında 261177 grostonluk 1420 gemiye ve 1940 yılında 268631 grostonluk 1746 gemiye yükselmiştir.

1923 Yılında, maalesef Havayolları İşletmesi mevcut değildi. Türkiye'de ticari hava ulaştırması İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiştir. Memleketimizde havayolu seferleri Türk Hava Kuvvetlerinin bir kolu olarak yapılmaya başlamış ve 1936 yılında Türk Hava Yolları İçişleri Bakanlığına bağlanmıştı. 1938'de Devlet Hava Yolları Genel Müdürlüğü Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı katma bütçeli bir idare halini almıştı. İlk zamanlar teşkilat ve personel yetiştirme bakımından "Türk Kuşu Kurumu"ndan geniş ölçüde faydalanılmıştır" (BANGUOĞLU, 1966, s.85).

D. Dış Ticaret Politikası

Türkiye, 1923 yılında imzalanan Lozan Anlaşması ile birlikte 27 adet ticari sözleşme ve akitleri de imzalamıştır. Lozan Anlaşmasında, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğundan kalan gümrük tarifelerini daha beş yıl süre ile uygulaması kabul edilmişti. Bu gümrük tarifeleri Osmanlı İmparatorluğunun 1 Eylül 1916 tarihinde, yani savaş sırasında kabul ettiği spesfik tarifelerdi. İlk kez, İmparatorluk kapitülasyonları kaldırmış ve gümrük resimleri ortalama %20 oranına yükseltilmişti.

Lozan Anlaşmasının, anlaşma taraf ülkelerin meclislerinin onayından geçtikten sonra uygulamaya sokulması dolayısıyla yeni gümrük tarifelerinin kabulü gecikmiştir. Yeni gümrük tarifeleri ile gümrük oranları %25 ile %100 arasında değişmekteydi. Böylece yaklaşık süre 6 yıl kadar olmuştur. Türkiye 1 Haziran 1929 da yeni gümrük tarifelerini kabul etmiş ve 1 Ekim1929'da bu yeni tarifeleri uygulamaya koymuştur. Kısaca, 1923-1929 dönemi Türkiye Lozan Anlaşmasının zorunlu sonucu serbest bir dış ticaret politikası izlemiştir.

1930-1938 döneminde Türkiye Dış Ticaret bilançosu genelde fazla vermektedir. Atatürk dış ticaret dengesi konusunda şunları söylemektedir.

Dış ticarette takip ettiğimiz ana prensip, muvazenemizin aktif karakterlerini muhafaza etmektir. Çünkü Türkiye tediye muvazenesinin en mühim esasını bu teşkil eder" (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,. s. 1019).

Ülkenin altın ve döviz rezervlerini arttırmak ve Duyun-u Umumiye borçlarını ödemek için dış ticaret dengesinin fazla vermesi gerekmektedir. Hatta toplam ithalat ve ihracat arasında denge sağlanması yeterli değildir; Ülkeler itibariyle (tek tek) dengeye ulaşmak da dış ticaret politikasının temel amaçlarından biri olmalıdır.

" ... ihracatımızın kolaylaştırıldığı yerde ithalatın artmasından sakınmıyoruz. Bu ithalatı arttırmaya ve kolaylaştırmaya çalışıyoruz. "

1930 Yılından sonra, Türkiye kontenjan ve ithalat yasakları ile birlikte kliring anlaşmaları yapmaya başladı. İlk kliring anlaşması 1933'de Fransa ile yapılmıştır. 1934 Yılında İtalya ile bir kliring anlaşması yapıldı. 1935 Yılında ithalatın %83'ü Türkiye'nin kliring anlaşması imzaladığı ülkelerden gelmiş, ihracatın %84'ü anlaşmalı ülkelere yapılmıştır. 1936 Yılında da ihracatçılara ruhsat verme zorunluluğu getirilmiştir (EDİS, s. 150). 1937 Yılında da "genel ithalat rejimi" düzenlendi. Bu rejime göre, ülkeler dört gruba ayrıldı (OLALI, Bornova, 1973, s. 396-397).

1) Ülkemize sattıklarından daha fazla mal alanlar (örn. Amerika) Bu ülkelerden döviz mukabili ithalat serbest bırakılmıştır.

2) Türkiye ile yaptıkları kliring ve takas anlaşmalarında ülkemiz lehine %20'den fazla aktif bakiye tanıyan ve bunu kendi piyasalarında kullanılmak kaydıyle serbest dövizle ödeyen ülkeler (örn. Almanya, Fransa, İngiltere vd.) Bu ülkelerden yapılacak ithalat, anlaşma hükümleri dahilinde serbest bırakılmıştı.

3) Böyle bir aktif bakiye kabul etmeyen ülkeler (Rusya, İtalya,Yugoslavya vb.) Bu ülkelerden yapılacak ithalat kliring ve takas anlaşmaları dahilinde oluyor ve mukavelelere ekli bulunan listelerle

sınırlanmış bulunuyordu.

4) Türkiye ile aralarında ödeme anlaşması bulunmayan ülkeler.

Böylece 1930 yılından sonra temelde himayeci bir dış ticaret politikası izlenmiştir.

1923-1938 dönemi, Türkiye'nin dış ticaretinin gelişimi aşağıda verilmektedir.

TABLO 4: Türkiye'nin Dış Ticareti (1923-1938) (milyon TL.olarak)

Yıllar	İthalat(-)	İhracat (±)	Fark(-)	Yıllar	İthalat(-)	İhracat(+)	Fark(-)
1923	144.8	84.7	-60.1	1931	126.7	127.3	+0.6
1924	193.5	158.9	-34.6	1932	86.0	101.3	+15.3
1925	241.6	192.4	-49.2	1933	74.7	96.2	+21.5
1926	234.7	186.4	-48.3	1934	86.8	92.1	+5.3
1927	211.3	158.4	-52.9	1935	88.8	96.0	+7.2
1928	223.5	173.5	-50.0	1936	92.5	117.7	+25.2
1929	256.3	155.2	-101.1	1937	114.4	138.0	+23.6
1930	147.6	151.5	+3.9	1938	149.8	144.9	-4.9

Kaynak= Mustafa ÖZATEŞLER, a.g.e, 1977, s. 145

Türkiye'nin ilk yıllarda (1925) dış ticaretini yoğunlaştırdığı ülke, İtalya'dır. İtalya'ya ihracatımız %26.1, ithalatımız %18 oranındadır. ikinci ve üçüncü sırada Almanya ve İngiltere gelir. Dönemin sonunda Almanya ilk sıraya yerleşecektir (ÜLKEN, a.g.e.s. 100).

1923-1929 döneminde ithalat, ihracattan sürekli fazla olmuş ve dış ticaret dengesi açık vermiştir. 1930'lu yıllar, 1938 yılı hariç fazla bakiye ile sonuçlanmıştır.

İthalatın yapısı da bu dönemde büyük bir değişim göstermiştir.

TABLO 5: Türkiye İthalatın Yapısı (Yüzde olarak)

İthal Edilen Ürünler	1925-1929	1935-1939
Gıda Mamüller	%17.0	%4.3
Tekstil	%43.8	%27.5
Çeşitli tüketim malları	%19.9	%25.2
Makine	%4.4	%14.1
Demir ürünleri	%9.2	%17.3
Taşıma vasıtaları	%2.9	%5.8
Diğer	%2.8	%5.8
	%100.0	%100.0

Kaynak: Mustafa ÖZATEŞLER, age, 1977, s.147

İhracatın yapısı da bu dönemde büyük bir değişim göstermiştir.

TABLO 6: Türkiye İhracatının Yapısı (Yüzde Olarak)

İhrac Edilen Ürünler	1925-1929	1935-1939
Tütün	%30.3	%26.5
Meyvalar	%17.9	%22.5
Tahıllara	%4.1	%11.2
Hayvani menşeli ürünler		
Tekstil Hammaddeleri	%7.4	%4.9
(başlıcası pamuk)	%31.1	%14.3
Madenler		
Diğer	%3.3	%6.3
	%13.5	%14.3
	%100.0	%100.0

E. Dış Borçlanma ve Yabancı Sermaye Politikası

1) Dış Borçlanma Politikası

Bir ülkede yurt içi tasarruflar, ekonomik kalkınma için yetersiz durumda ise, o zaman hızlı kalkınma için zorunlu olarak dış tasarruflara başvurulur. Ancak, Osmalı İmparatorluğu, Duyun-u Umumiye müessesi ile kötü bir tecrübe geçirmişti. Türkiye, bu açıdan ihtiyatı elden bırakmamalıydı.

Türkiye'ye, Osmanlı İmparatorluğundan büyük bir borç kalmıştı. Türkiye ile batı devletleri arasındaki uzun tartışmalardan sonra, borcun tutarı 22/4/1933 tarihli Paris Anlaşmasıyla 79 820 563 TL. olarak kesinleşmiştir. O zamanki kur üzerinden bu borç yaklaşık 65 milyon dolar idi. Borcun ödenmesi bir plana bağlanmıştı.

Atatürk 1922 yılında şöyle demektedir:

"Geçmişteki olaylar ve düşmanlarımızın ülke ve ulusumuzu, bütün uygar dünya ile birlikte ilerleme yolunda yürümekten alıkoymuş olan zincirler bugün bizi az zamanda olağanüstü bir çalışma yapmak zorunluluğu ile karşı karşıya bırakıyor. Ancak bu zorunluluğun yerine getirilmesi, kaybedilenlerin sağlanması, bugünkü mali gücümüzün çok üstündedir. Bundan dolayı, **hükümetimizin öteki uygar devletler gibi, dış borç anlaşmaları yapma zorunluluğu vardır**" (ÜLKEN, a.g.e. s. 45).

"Şu kadar ki, dışarıdan alınan borç paralar; şimdiye değin Babıali'nin yaptığı biçimde, ödemeye zorunlu değilmişiz gibi, üretici bir yatırıma dayanmaksızın, boşu boşuna sarf ile tüketerek, devlet borçlarımızın yükünü arttıracak ve mali bağımsızlığımızı tehlike karşısında bırakacak bir uygula-

maya kesin olarak karşıyız. Biz, ülkede halkın refah seviyesini yükseltecek, bayındırlık ve üretimi arttıracak ve gelir kaynaklarımızı geliştirmeye yararlı olabilecek yöndeki **dış borçlanmadan yanayız"** (ÜLKEN, a.g. e. s. 45).

Bu dönemde devletleştirme uygulamaları sonucu yeniden borçlanılmak zorunda kalınmıştır. Döviz getirici ilk borç, 1930 yılında A.B.D. uyruklu özel bir şirketten 10 milyon $ alınmış, karşılığında şirkete 25 yıl süreyle "kibrit tekeli" ayrıcalığı verilmiştir.

Yine 1934 yılında Birinci Sanayi Planının finansmanı için S.S.C.B. den 8 milyon $ kredi faizsiz olarak, 20 yil süreyle alınmıştı. Bu kredi, Türkiye' den S.S.C.B. 'ne mal ihracıyla ödenecekti.

1938 Yılında İngiltere'den 16 milyon sterlinlik bir kredi alınmıştı. Bu kredi Karabük Demir Çelik Fabrikalarını kurmak ve askeri donanım için verilmişti.

2) Yabancı Sermaye Politikası

Atatürk döneminde dış borçlara ve yabancı sermayeye karşı ihtiyatlı davranılmakla beraber, Türkiye Devleti yabancı sermayeye karşı olmamıştır. Atatürk, yabancı sermaye konusunda şöyle demektedir:

"İktisadi alanda düşünür ve konuşurken, sanılmasın ki, yabancı sermayeye karşıyız; hayir, bizim ülkemiz geniştir. Çok emek ve sermaye gereksinmemiz var. Yasalarımıza uymak koşuluyla, yabancı sermayelere gerekli olan güvenceyi vermeye her zaman hazırız. Yabancı sermaye, çalışmalarımıza eklensin ve bizim ile onlar için yararlı sonuçlar versin.

Geçmişte, Tanzimat Döneminden sonra yabancı sermaye, üstün hakları olan bir yere sahipti. Devlet ve hükümet, yabancı sermayenin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Her uygar ülke gibi Türkiye bunu uygun bulamaz. Burasını tutsaklar ülkesi yaptırmayız" (ÜLKEN, a.g.e. s. 46-47).

1924-1929 arasında Türkiye'de 3 Belçika, 3 Fransız, 2 Alman, 1 İngiliz, 1 Amerikan, 1 İsveç orijinli olmak üzere 11 ayrıcalıklı yabancı şirket bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğundan kalan ayrıcalı yabancı şirketler de varlıklarını korumaktadır (EDİS, a.g.e. s. 52).

Ayrıcalığı olmayan bazı yabancı şirketler de , bu dönemde, Türkiye'de yapım şubeleri açmıştır.

1920 ile 1930 yılları arasinda, Türkiye'de 66 tane yabancı sermaye ortaklı Türk Anonim Şirketi kurulmuştur. Yabancı sermayeli şirketlerin büyük çoğunluğu İstanbul'dadır.

1926-1933 Yılları arasında yapılan yeni yabancı sermaye yatırımlarının tutarları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

TABLO 7 : Yeni Yabancı Özel Sermaye Yatırımları (1926-1933)

Yıllar	Milyon TL	Milyon Sterlin (x)
1926	6.5	0.7
1927	5.3	0.6
1928	8.0	0.8
1929	12.0	1.2
1930	1.2	0.1
1931	0.8	0.1
1932	4.2	0.6
1933	1.1	0.2
	Toplam 39.1	4.3

(x): TL. değerleri cari kurlara göre sterlin değerine çevrilmiştir.

Kaynak: Yeşim EDİS, age, s.53 içinde zikredilen kaynak= Y.S. TEZEL, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950) Politikası, 1982, s.77, Tablo 6.2

Yabancı sermaye girişimleri 1929 yılında en yüksek düzeye ulaşmıştır. 1931 Yılında da en düşük düzeydedir. Dünya ekonomik krizi etkisiyle sermaye ihrac eden ülkeler, azgelişmiş ülkelerdeki yatırımlarını azaltmıştır. Türkiye'de de yabancı sermaye azalmıştır, ama sermaye girişimleri kesilmemiştir. Krizin atlatıldığı yıllar olan 1934-1938 döneminde yabancı sermaye yatırımlarında oransal bir canlanma olmuş ve 32 yeni şirket çalışmaya başlamıştır (EDİS, a.g.e. s. 52).

Ormanlarda ve madenlerde yabancı sermayeyi kabul etmeyen Atatürk, altyapı yatırımlarında ve zorunlu koşullar altında yabancı sermayeden yararlanmak düşüncesini taşımaktadır (ÜLKEN, a.g.e. s. 47).

ÖZET VE SONUÇ

Türkiye Devletinin kurucusu ve ilkelerinin savunucusu Atatürk İstiklal Savaşı sonrası 1923-1938 döneminde ekonomi politikasını belirleyen ve Türkiye'ye yön veren en büyük liderdir. Bu yön verme ve ışık tutma günümüze kadar hem ülkemizde, hem de bağımsızlık mücadeleleri veren diğer Dünya Ülkelerinde sürmüştür ve gelecekte de büyük ölçüde sürecektir. Çünkü, akıl temeline dayanmaktadır.

Lozan Anlaşmasına ek bir sözleşmeye göre Türkiye, gümrüklerine 1929 sonralarına kadar egemen olamamıstır. Oysa, tam bağımsızlığın Sine Qua non (olmazsa olmaz) şartı ekonomik bağımsızlıktı. Bu da himayeci gümrük politikasını uygulama egemenliğine sahip olmak demekti. Türkiye 1930'lu yıllarda ekonomik bağımsızlığını tam olarak elde etmiştir.

Atatürk'ün izlediği ekonomi politikası temel hedefleri günümüzde Dünya'da uygulanan ekonomi politikaları temel hedefleri ile uyumludur. Atatürk "milli ekonomi" anlayışına sahiptir. Bu anlayış, İzmir'de yapılan 1923 Türkiye İktisat Kongresinde kendini kabul ettirmiştir.

Atatürk, maliye politikası olarak denk bütçe veya fazla veren bütçe taraftarıdır. Böylece, devlet tasarruflarını kalkınmaya yönlendirme amacını taşımaktadır. Son 20 yılda artık bütçe açıkları alışılmış ekonomi politikaları olmuştur. Uzun vadede, sabit fiyatlarla hesaplanacak beşer yıllık dönemler halinde toplam bütçelerin denk olması sağlanmalıdır. Çünkü, kısa vadede, bütçe açıkları ekonomik konjoktürü canlı tutmak için gerekebilir.

Atatürk dönemi para politikası, sağlam para politikasıdır. Enflasyon yoktur. Oysa son 20 yılda enflasyon canavarlaşmıştır. Enflasyon önlenmeli ve sağlam para politikasına dönülmelidir. Konvertibilite geliştirilmelidir. Bunun için de uzun vadeye ihtiyaç vardır.

Atatürk dönemi tarım politikası, "köylü efendimizdir" özdeyişini esas almıştır. Ancak, bunu toplum hayatına geçirerek, tarım sektörüne ve sektörde çalışanlara önem vererek ve aynı zamanda gelir dağılımını düzeltecek şekilde uygulamaya devam etmelidir. Bu sektöre uluslararası fiyatlar dikkate alınarak, sübvansiyon ve destekleme politikaları sürdürülmelidir.

Atatürk'ün sanayi politikası himayecidir. Sanayimiz belli sürelerle himaye edilmelidir. Sanayileşme yolunda ilerlenmelidir. Bu alanda, özellikle ülkede "bağımlı firmalar" değil, "ana firmalar" geliştirilmelidir. Çünkü, üç kıtanın içinde bulunan ülkelerden Türkiye optimal (= en uygun) kuruluş yeri konumundadır. Keşif yapan, yenilik yaratan firmalara önem vermelidir. AT ile ilişkilerde ülkemizin ağırlığını da koymamız gerekmektedir.

Yine özelleştirme, özellikle, stratejik olmayan sektörlerde, fazla zaman geçirmeden uygulanma alanına sokulmalıdır. Ancak, öncelikle, hangi üretim dalları (sektörler) stratejiktir? konusunun araştırılması ve kararlaştırılması gerekmektedir. Böylece sanayi politikası yeniden düzenlenebilir.

Atatürk'ün Ulaştırma Politikası, önceliği demir yollarına vermiştir. Demiryolları devletleştirilmiştir. Üç kıta ortasında bulunan Türkiye için tüm ulaştırma ağları geliştirilebilir ve geliştirilmelidir.

Atatürk, Dış Ticaret Politikasında dengeli bir dış ticaretten yanadır. 1923-1929 döneminde açık veren ticaret bilançosu, 1930-1937 döneminde fazla vermiştir. 1938 yılı da açıkla sonuçlanmıstır.

Atatürk, dış borçlanma ve yabancı sermaye konularında temkinlidir. Ama dış borçlanma ve yabancı sermaye'ye karşı değildir. Ülkeye faydalı şirketlerin yabancı sermayelerine izin vermektedir. Nitekim Atatürk döneminde de ülkeye yabacı sermaye girmiştir.

Kısaca, özetlediğimiz Atatürk dönemi ekonomi politikası ile Türkiye, kalkınma atılımını yapmış, Dünya toplumları arasında saygın yerini almıştır.

BAZI TÜRKIYE İSTATİSTİKLERİ

(1923 - 1938)

	1923, 1924, 1927	1938 - 1940
Nüfus	12.6 milyon (1923) 13.6 milyon (1927 sayımı)	17 milyon (1938) 17.3 milyon (1940 sayımı)
Nüfus yoğunluğu	18 (1927)	23 (1940 sayımı)
G.S.M.H. (1938 yılı üretici	633.1 milyon TL. (1923)	1.895.7 milyon TL. (1938)
G.S.M.H. (1968 yılı üretici fiyatlarıyla)	11.4 milyar TL. (1923)	33.7 milyar TL. (1940)
Nüfus başına G.S.M.H.	912 TL. (1923)	1 901 TL. (1940)
$\left(\frac{\text{Sanayi}}{\text{G.S.M.H.}}\right)$	% 9.7 (1923)	%13.5 (1940)
Demiryolu uzunluğu (k.m)	3756 km. (1923)	7381 km. (1923)
Toplam deniz taşıt araçları (adet)	306 adet (1923) 95866 groston (1923)	1746 adet (1940) 268 631 groston (1940)
Toplam mevduatta yabancı banka mevduat payı	% 78 (1924)	% 22 (1935 - 1938)
İhracat	50.8 milyon $ (1923)	115 milyon $ (1938)
İthalat	86.9 milyon $ (1923)	118.9 milyon $ (1938)
$\left(\frac{\text{Yatırım malları ithalatı}}{\text{Toplam ithalat}}\right)$	% 4 (1924)	% 23 (1938)
Okur- yazar oranı	% 11.0 (1927)	% 19.2 (1939)
Ziraat Bankası kredileri	8 milyon TL. (1923) 17 milyon TL. (1924)	40.6 milyon TL. (1938)
Bütçe ödenekleri		
gelir	129 milyon TL. (1924)	250 milyon TL. (1938)
gider	140 milyon TL. (1924)	250 milyon TL. (1938)
Fert başına milli gelir (dolar olarak)		
Fransa	233 $ (1929)	245.5 $ (1938)
İtalya	-	158.7 $ (1938)
Yunanistan	91.5 $ (1929)	90.3 $ (1938) 70.9 $ (1939)
Türkiye	70.4 $ (1929)	88 $ (1938) 91.6 $ (1939)

	1923, 1924, 1922, 1924	1938, 1939, 1940
$\left(\frac{\text{Fert başına milli gelir (Fransa)}}{\text{Fert başına milli gelir (Türkiye)}}\right)$		
İmalat Sanayi Katma Değeri (1938) yılı fiyatları ile)	72.8 milyon Tl. (1923)	291.5 milyon TL. (1938)
Toplam net yatırımlar (1938 yılı fiyatları ile)	21.6 milyon TL. (1923)	96.1 milyon TL. (1938)

Faktör fiyatları ile	Safi Milli Hasıla (= milli gelir)	
1938 yılı fiyatları	554.2 milyon TL. (1923)	1576.1 milyon TL. (1938)
Cari fiyatlar	837.3 milyon TL	1576.1 milyon TL. (1938)

Buğday üretimi	1 075 287 ton (1925)	4 278 815 ton (1938)
Tütün üretimi	26 090 ton (1923)	58 800 ton (1938)
Pamuk üretimi	76 011 ton (1925) 27 342 ton (1926)	64 731 ton (1938) 77 115 ton (1940)
İncir	61 153 ton (1923)	148 581 ton (1938)
Üzüm	473 760 ton (1923)	977 373 ton (1938)
Fındık	23 085 ton (1923)	28 056 ton (1938)
Zeytin	313 346 ton (1924) 68 936 ton (1925)	180 778 ton (1938) 386 027 ton (1937)

MADEN ÜRETİM İSTATİSTİKLERİ

Krom üretimi	3 400 ton (1924)	213 831 ton (1938)
Linyit üretimi	4 610 ton (1925)	145 706 ton (1938)
Maden kömürü	597 000 ton (1923)	2 589 000 ton (1938)
Demir (cevher)		76 512 ton (1938)

SUMMARY

The economic policy followed by Atatürk is a policy possesing a "national economy" insight, whose basic aims are in consistency with the basic aims of economic policies applied in today's world. The fiscal policy aims at balanced budget or a budget surplus.

Atatürk's monetary policy is stable monetary policy. No inflation exists.

Among Atatürk's sectoral policies, the agricultural policy adopts the expression "peasant is our master" as a fundemantal. The industrial policy is protective. The transformation policy has given the priorities to railroads.

Foreign trade policy is balanced foreign trade oriented. It is a prudent policy for foreign debt and foregn capital. It is not against foreign debt and foreign capital.

Briefley, Turkey has succeeded in making her development breakthrough with the economic policy of Atatürk period and managed to reach her esteemed position among the world societies.

KAYNAKÇA

AYSAN Mustafa A.; **100 Doğum Yıldönümünde Atatürk'ün Ekonomi Politikası,** İstanbul, 1980.

BANGUOĞLU, Emin.; **Ulaştırma Politikası Dersleri,** 1966, İzmir.

BENARD Jean, **La Politique Economique Des Pays Developpes et Ses Qutilsd Analyse**, Paris, 1969.

DİE.; **Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı,** DİE Yayını, Yayın No: 683, Ankara, 1973.

DURU Cihan, TURAN Kemal, ÖNGEOĞLU Abdurrahman, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası, 1 Kitap: Mondros'tan Cumhuriyete Mali ve Ekonomik Sorunlar**, Ankara, 1982.

EDİS Yeşim.; **Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında İzlenen Ekonomi Politikası (1923-1938)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1986.

KIRBAŞLI, Fatih, **"1920-1972 Döneminde Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Hükümet Politikaları,** T.C. Başbakanlık D.P.T. Yayınları, Ankara, 1973.

OLALI Hasın, **Dış Ticaret Teorileri ve Politikası,** İzmir, 1973.

ÖKÇÜN A. GÜNDÜZ, **Türkiye'de İktisat Kongresi 1923-İzmir**, Ankara, 1971.

ÖZATEŞLER Mustafa.; **İktisat Planlama Teorisi ve Genel Üretim Modeli**, Anadolu Matbaası, İzmir, 1992.

ÖZATEŞLER Mustafa .; **Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasında Hedef Çelişkileri**, Ege İktisat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1980.

ÖZATEŞLER Mustafa.; **Résultats Economiques Des Plans Quinquennaux De Redressement En Turquie**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Paris, 1977.

TAYANÇ Tunç.; **Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl**, İstanbul, 1973.

TİNBERGEN Jean.; **Techniques Modernes Dela Politique Economique**, Paris, 1961.

ÜLKEN Yüksel.; **Atatürk ve İktisat-İktisadi Kalkınmada Etkinlik sorunu ve "Eklektik Model"**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.

ÜLKEN Yüksel.; "Atatürk ve İktisat" **Atatürk'çü Düşünce**, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

ZARAKOĞLU Avni, **Atatürk Döneminde Ülkemizde İzlenen Ekonomi Politikası**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1981.